

กรณีศึกษาชุมชนบ้านเปรี๊ดใน ตำบลห้วยน้ำขาว อำเภอเมือง จังหวัดตราด

๑. ข้อมูลพื้นฐานชุมชนบ้านเปรี๊ดใน

หมู่บ้านมีลักษณะเป็นพื้นที่ดอนอยู่สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ ๒๐๐ เมตร ด้านทิศตะวันออกของชุมชนเป็นสวนยางและสวนผลไม้ ทิศตะวันตกเป็นพื้นที่นาทุ่ง และพื้นที่นาร้าง ถัดจากนาทุ่งไปเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติชายเลนท่าตะเภา-น้ำเชี่ยว เดิมที่ตั้งของชุมชนมีพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ ประกอบด้วยพืชพันธุ์ต่างๆ ทั้งพืชและสัตว์ ซึ่งในชุมชนมีพื้นที่ป่า ๒ ประเภทคือ

-ป่าบก คือ บริเวณที่ดอน มีต้นไม้ทั้งที่เป็นสมุนไพรและพืชที่กินได้หลากหลายชนิด ปัจจุบันพื้นที่ป่าบริเวณนี้ได้กลายเป็นที่ตั้งบ้านเรือน สวนยางพาราและสวนผลไม้

-ป่าล่าง คือ บริเวณที่ลุ่มและพื้นที่ใกล้ป่าชายเลน ในอดีตใช้เป็นพื้นที่ปลูกข้าว ปัจจุบันเปลี่ยนแปลงอาชีพจากการทำนาข้าวมาเป็นนาทุ่งแบบพัฒนาและแบบธรรมชาติ

ในอดีตครั้งเริ่มตั้งชุมชน การรักษาสาธารณสุขแผนใหม่ยังไม่แพร่หลาย เมื่อมีอาการเจ็บไข้ได้ป่วยต้องรักษาตนเองในชุมชน ชาวบ้านที่มีความรู้ในเรื่องการรักษาด้วยสมุนไพรก็จะทำหน้าที่เป็นหมอพื้นบ้าน ซึ่งแต่ละท่านก็มีความรู้ที่แตกต่างกัน คือการรักษาโรคทั่วไป โรคของเด็ก และรักษาด้วยยาสมุนไพร และโรคกระดูก การต่อกระดูกหักโดยการเข้าเฝือก โดยหมอพื้นบ้านได้ใช้สมุนไพรที่เก็บหามาได้จากป่าทั้งป่าบกและป่าชายเลนมาปรุงเป็นยารักษาโรค ด้วยวิธีการฝนแล้วนำน้ำมาต้มดื่ม ยาสมุนไพรที่พบในป่าชายเลน เช่น ต้นปรัง แก้วโรคตาขโมยและปวดเมื่อย ต้นลำมะง่า ต้นต่อไล่ ต้นเถาวัลย์เปรียง และต้นเหือกปลาหมอ แก้วโรคปวดเมื่อยเกี่ยวกับเส้น ต้นเบญจมาศน้ำเค็ม ต้นขลุ่ย และต้นดาตุม แก้วโรคจิตสับสน ผักบุงขันธุ์ แก้วพิษแมงกะพรุน เป็นต้น

เมื่อสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป ผนวกกับความสะดวกในการคมนาคม สาธารณะสุขแผนใหม่ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการรักษาของคนในชุมชน จนทำให้ความนิยมในการรักษาหมอแผนโบราณได้ลดบทบาทลงไป ปัจจุบันชาวบ้านนิยมรับบริการสถานพยาบาลตั้งแต่อนามัยไปจนถึงโรงพยาบาลในตัวเมือง เพราะค่อนข้างสะดวกสบายและรวดเร็วในการรักษา

๒. กลุ่มองค์กรด้านทรัพยากรชีวภาพที่จัดตั้งขึ้นโดยความต้องการของชาวบ้าน

๒.๑ กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปรี๊ดใน

กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปรี๊ดใน จัดตั้งกลุ่มขึ้นในวันที่ ๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๑ เหตุผลเพราะชาวบ้านตระหนักเห็นถึงคุณค่าของป่าชายเลนจากเหตุการณ์ในปี พ.ศ.

๒๕๒๕ - ๒๕๓๐ มีนายทุนเข้ามาทำนาทุ้งและลักลอบตัดไม้และตั้งเตาเผาถ่านในป่า ปัญหาน้ำเสียจากนาทุ้งไหลเข้าทำลายป่าชายเลน ซึ่งป่าชายเลนเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำ ส่งผลให้ทรัพยากรต่างๆ ทั้งกุ้ง หอย ปู ปลาลดจำนวนลง จึงทำให้ชาวบ้านต้องดำเนินการอนุรักษ์ป่าชายเลนซึ่งมีอยู่แห่งเดียวในจังหวัดตราดที่ยังคงสมบูรณ์เป็นพื้นที่อาศัยของสัตว์น้ำและสัตว์ป่าหลายชนิด อย่างเป็นรูปธรรม และได้รับความเห็นชอบจากผู้นำชุมชน ชาวบ้านจึงได้ขอคำปรึกษาจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้จังหวัด และได้รับคำแนะนำให้จัดตั้งกลุ่มขึ้น โดยแบ่งกลุ่มเผ่าละวังและดูแลรักษาป่าชายเลนเป็น ๖ กลุ่มย่อย ทั้งยังร่วมกันจัดตั้งกฎระเบียบข้อบังคับของกลุ่มโดยราษฎรบ้านเปร็ดโน หมู่ที่ ๒ ตำบลห้วยน้ำขาว อำเภอเมือง จังหวัดตราด ชาวบ้านได้เห็นถึงความสำคัญของป่าชายเลน จึงได้ร่วมกันออกข้อบังคับของป่าชุมชน นอกจากนี้ชาวบ้านร่วมกันบริจาคเงินส่วนหนึ่งเข้าเป็นเงินกองทุนในการจัดกิจกรรมกลุ่มอนุรักษ์ สำหรับใช้ในยามจำเป็นในการจัดกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ ชาวบ้านได้ร่วมกันบริจาคเงินคนละ ๑๐๐ บาทเป็นเงินสะสมของกลุ่ม ซึ่งเงินทุนในการดำเนินกิจกรรมก็ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ ที่ให้การสนับสนุนเพราะเห็นถึงความสำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และเกิดจากการจัดการของชาวบ้านเอง

กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปร็ดโนได้จัดตั้งขึ้นเพื่อให้เกิดแนวทางในการให้ชุมชนได้ศึกษาเรียนรู้และมีจิตสำนึกในการหวงแหนทรัพยากรสิ่งแวดล้อมของชุมชน การดำเนินงานของชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม จึงทำให้เกิดการยอมรับจากกลุ่มองค์กรต่างๆ จะเห็นได้จากงบประมาณที่ชุมชนได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานจากภาครัฐและเอกชนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เช่น การปลูกป่า การตรวจตราพื้นที่ป่าชายเลน

๒.๒ กลุ่มเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ

การตั้งกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปร็ดโนทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำ ชาวบ้านส่วนหนึ่งในชุมชนที่ประกอบอาชีพประมงต้องพึ่งพาป่าชายเลนเป็นแหล่งเลี้ยงชีพ ไม่ว่าจะเป็นไปจับสัตว์น้ำหรือการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำจากที่ของตนเองจำเป็นต้องใช้น้ำเค็มจากทะเลผ่านป่าชายเลนเข้ามาจนถึงที่นาเพื่อเพาะเลี้ยง การดึงน้ำเข้าสู่ที่นาเพื่อเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ พันธุ์สัตว์ต่างๆ ก็จะเข้ามาเพราะป่าชายเลน คือ แหล่งของสัตว์น้ำที่จะเกิดและขยายพันธุ์ การจัดการป่าชายเลนอย่างเหมาะสมจึงเป็นผลพลอยได้ในอาชีพ คือ มีสัตว์น้ำที่สามารถนำมาเพาะเลี้ยงในที่นาเพื่อจำหน่ายได้ เมื่อชาวบ้านเห็นถึงประโยชน์ก็ทำให้ชาวบ้านทำประมงแบบพอเหมาะ จัดเป็นแนวคิดที่ชาวบ้านร่วมกลุ่มซึ่งได้รับการช่วยเหลือด้านข้อมูลต่างๆ จากหน่วยงาน เช่น การสนับสนุนเชิงวิชาการจากศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งชาติเอเชียแปซิฟิก มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (RECOFTC)

กลุ่มฯยังมีกิจกรรมที่กำลังดำเนินการ คือ กำปลา(บ้านปลา) หมายถึงเป็นสถานที่ให้ลูกปลาได้หลบพัก เพื่อรอดพ้นจากผู้ทำประมงอวนรุน อวนล้อมแหลม อวนลอย

๓. กลุ่มอาชีพเกษตรกรหมู่บ้านเปรี๊ตใน

๓.๑ อาชีพประมง

ผู้ประกอบการอาชีพประมงส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเพียงอย่างเดียว โดยมีรายได้เฉลี่ยประมาณวันละ ๑๐๐-๒๐๐ บาทต่อวัน จากการทำประมงเดือนละ ๑๕ วัน หลังจากที่ทำหมู่บ้านได้เริ่มมีการอนุรักษ์พื้นที่ป่าชายเลนอย่างจริงจัง มีข้อห้ามเรืออวนรุนเข้ามาหาสัตว์น้ำในเขตหมู่บ้าน ทำให้ชาวประมงปรับตัวมาใช้เครื่องมือพื้นบ้าน ถือเป็นเครื่องมือที่ทำงานง่ายและที่สำคัญคือไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือย ดังนั้นในปัจจุบันชาวประมงส่วนใหญ่มีเครื่องมือในการจับสัตว์น้ำอย่างเช่น จับปูก็ต้องใช้ลอบสำหรับดักปูดำ คือใส่เหยื่อแล้ววางตามป่าชายเลนแล้วรอปูเข้ามากินเหยื่อ ส่วนปูแสมใช้มือจับใส่ข้อง ส่วนใหญ่ปูแสมจะมีอยู่บริเวณป่าชายเลน เวลาจับต้องใส่ถุงมือหนาๆ เพื่อป้องกันไม่ให้ปูหนีบขาด ส่วนปลาทะเล ชาวประมงนำเบ็ดราวไปทิ้งในทะเล แล้วเกี่ยวเหยื่อที่เป็นปลากระบอก หั่นเป็นชิ้นเล็กๆ หลังจากนั้นก็รอเวลาปลาเข้ามากินเหยื่อ มีปลาอยู่หลายชนิดด้วยกัน เช่น ปลาเกะเลา ปลาอินทรี ปลาตีนดอกไม้ ปลากระพง ปลากระบอก เป็นต้น ส่วนหอยนั้นจะใช้วิธีเดินเก็บตามป่าชายเลน หอยที่เก็บได้ส่วนใหญ่มีอยู่ ๒ ชนิด คือ หอยพอกขอบหมกตัวอยู่ในดิน สกัดได้จากรอยแตกของดิน ส่วนหอยแฉะนั้น ช่วงเวลาน้ำขึ้นหอยจะขึ้นไปเกาะอยู่บนคันไม้ประมาณระดับเอวของคน นอกจากนี้ยังมีหอยชนิดอื่นๆ เช่น หอยแครง และหอยคอน

หลังจากการรณรงค์ไม่นาน สัตว์น้ำบางชนิดที่ชาวประมงไม่เคยพบมานาน เริ่มกลับมา เช่น หอยหลอด สัตว์ที่เคยมีน้อยก็เริ่มกลับมาจำนวนมากขึ้น เป็นผลมาจากการที่ชาวบ้านช่วยกันอนุรักษ์ ทำให้ในปัจจุบันนี้ชาวประมงเริ่มจับสัตว์น้ำได้เยอะขึ้น แต่ต้องเป็นเครื่องมือแบบพื้นบ้านที่ไม่ทำลายระบบนิเวศเท่านั้น การอนุรักษ์นั้นมีการจัดเรือลาดตระเวน ดูแลรักษาป่ารวมถึงชาวประมงที่เป็นหูเป็นตาคอยสอดส่องดูแลในขณะออกหาปลาในยามค่ำคืน

๓.๒ การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ (นาุ้งและเลี้ยงปู ปลา)

ในการประกอบอาชีพเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำของบ้านเปรี๊ตนั้น ในส่วนของการเพาะเลี้ยงกุ้งแบ่งออกได้เป็น ๒ แบบ คือ การทำนาุ้งแบบพัฒนา และ การทำนาุ้งแบบธรรมชาติ การทำนาุ้งแบบพัฒนาต้องใช้การลงทุนสูง หนึ่งบ่อต้องใช้เงินลงทุนกว่า ๑๐๐,๐๐๐ บาท เริ่มจากการขุดบ่อและปล่อยน้ำทะเลเข้ามา ในระหว่างนั้นต้องควบคุมการเพาะพันธุ์ เริ่มจากการปล่อยพันธุ์กุ้งลงในบ่อ พร้อมทั้งต้องควบคุมปริมาณในการปล่อย ควบคุมอาหารของกุ้ง ควบคุมน้ำ รวมทั้งการใช้เครื่องให้อากาศเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการเลี้ยง วิธีนี้ใช้เวลาเลี้ยงประมาณ ๔-๕ เดือน สามารถจับขายได้ได้เงินเฉลี่ยบ่อละ ๘๐๐,๐๐๐ บาท แต่ถ้ากุ้งเป็นโรคอาจทำให้ขาดทุนได้

ส่วนทำนาุ้งแบบธรรมชาติ จะต้องใช้พื้นที่ขนาดใหญ่ตั้งแต่ ๑๐-๓๐ ไร่ ใช้เงินลงทุนไม่มาก เพราะเงินลงทุนส่วนใหญ่ใช้ในการขุดบ่อขึ้นมาทำเป็นคันดิน มีประตูระบายน้ำเข้าออก จากนั้นก็สูบน้ำเข้ามาในบ่อ สัตว์น้ำต่างๆ เช่น ลูกกุ้ง ลูกปลาที่อาศัยอยู่ตามลำคลอง ก็ไหลเข้ามาตามน้ำ เจ้าของบ่อไม่ต้องดูแลให้อาหารเพราะ ลูกกุ้งและสัตว์น้ำจะอาศัยแพลงก์ตอนที่อยู่ในบ่อกิน

เป็นอาหาร นานๆ ครั้งจึงมาคุนขนาดกึ่งว่าได้ขนาดจับขายหรือยัง ถ้ากึ่งได้ขนาดที่ต้องการแล้วจึงดักกึ่งเพื่อนำไปขาย นาคุนแบบธรรมชาติจะขายได้ประมาณ ๑๐,๐๐๐ - ๑๐๐,๐๐๐ บาทต่อบ่อ และในปัจจุบันการเลี้ยงแบบธรรมชาตินิยมเลี้ยงปูไข่ ปลาเก๋า ถือว่ากำลังได้รับความนิยมเพราะกำลังซื้อในตลาดมีค่อนข้างมากและเป็นสินค้าที่มีราคาค่อนข้างสูง วิธีเลี้ยงนั้นจะต้องซื้อพันธุ์ปลามาปล่อยและให้อาหาร ประมาณ ๒-๖ เดือนก็สามารถจับขายได้

๔. การจัดการป่าชายเลน

ประวัติดูชุมชน ที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับทรัพยากรธรรมชาติในรูปแบบต่างๆ ทั้งส่วนที่ใช้ประโยชน์ ทำให้การชุมชนรู้สึกผูกพันกับป่าจนเกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรขึ้น ครั้งเมื่อมีปัจจัยภายนอกเข้ามาขัดแย้งทรัพยากรของชุมชนไป เพื่อความเข้าใจจึงแบ่งช่วงเวลาได้เป็น ๔ ช่วงคือ ๑. ช่วงก่อนเกิดปัญหาป่าชายเลนถูกทำลาย คือ ช่วงเวลาเบื้องต้นที่ชาวบ้านเริ่มเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชน ๒. ช่วงเมื่อเกิดป่าชายเลนถูกทำลายถือเป็นช่วงที่นายทุนเริ่มเข้ามาครอบงำผลประโยชน์จากป่าชายเลนจนทำให้สภาพป่าเสื่อมโทรมลงไป ๓. ช่วงการปลูกป่าทดแทน เป็นช่วงที่ชาวบ้านต้องร่วมแรงร่วมใจกันฟื้นฟูพื้นที่ป่าชายเลนที่ถูกทำลายจากนายทุน และช่วงที่ ๔ เป็นช่วงจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนและขยายเครือข่าย เป็นช่วงที่ชาวบ้านจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนอย่างเป็นทางการจึงทำให้เกิดกิจกรรมต่างๆ พร้อมกันนั้นยังได้ขยายความร่วมมือในเรื่องการจัดการป่ากับกลุ่มหมู่บ้านอื่นๆ ที่ได้รับผลกระทบเช่นเดียวกัน โดยการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

๔.๑ ช่วงก่อนเกิดปัญหาป่าชายเลนถูกทำลาย (เรกดังชุมชน – พ.ศ. ๒๕๒๕)

ด้วยสภาพภูมิประเทศและภูมิศาสตร์ประกอบไปด้วยพื้นที่ป่าไม้ทั้งป่าบกและป่าชายเลน ครั้งแรกในการเริ่มตั้งชุมชน ชาวบ้านต้องบุกเบิกที่ป่าบกเพื่อเป็นแหล่งที่ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนโดยการถางป่า หลังจากที่บ้านเริ่มตั้งถิ่นฐานและขยายบ้านเรือนหนาแน่นขึ้นเรื่อยๆ สภาพป่าบกก็เริ่มหายไปกลายเป็นชุมชน การปลูกบ้านจะใช้ไม้ในป่าทั้งที่เป็นป่าชายเลนและป่าบกเป็นวัสดุก่อสร้างชุมชนบ้านเปรี๊ดในจึงผูกพันกับป่า ป่าเป็นสิ่งที่สำคัญของชุมชนที่สามารถตอบสนองความต้องการในการดำรงชีพในด้านต่างดังนี้

- เป็นแหล่งอาหาร การดำรงชีพของคนทั้งชุมชนจะต้องพึ่งพาป่า ทั้งป่าบก ป่าชายเลน อาหารของชุมชนในอดีตจึงประกอบด้วยอาหารที่ได้จากป่าบก และอาหารทะเล ลักษณะการหาอาหารเช่นนี้ไม่ต้องซื้อ เมื่อผู้ใดหามาได้มากก็จะนำมาแบ่งปันให้กับเพื่อนบ้าน ป่าถือเป็นแหล่งอาหารที่เลี้ยงปากท้องของคนในชุมชน สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตการดำรงชีพด้วยการหาอยู่หากินจากทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน

- แหล่งสมุนไพร เนื่องจากชาวบ้านอยู่ห่างไกลและการคมนาคมไม่สะดวกจึงทำให้ระบบการรักษาแบบสมัยใหม่ยังไม่แพร่หลายเข้ามาในชุมชน ทำให้ชาวบ้านในอดีตจึงมักใช้ประโยชน์จากพืชในป่ามาปรุงเป็นยาสมุนไพร ภายในหมู่บ้านมีหมอพื้นบ้านที่รักษาโรคด้วยยา

สมุนไพรหลายท่านและสามารถนำประโยชน์จากสมุนไพรมาใช้รักษาได้หลายโรค แม้เวลาต่อมา ระบบสาธารณสุขแผนใหม่จะแพร่หลายเข้ามาในชุมชนมากขึ้น บทบาทของการรักษาแผนโบราณ เริ่มลดลง แต่ความรู้ดังกล่าวก็ยังไม่สูญหายไป ยังมีผู้ให้ความนิยมนิยมนการรักษาโรคด้วยสมุนไพรอยู่ ในปัจจุบัน พืชสมุนไพรของชุมชนได้ถูกพัฒนาขึ้นจากการนำมาปรุงยาจนกลายเป็นส่วนประกอบ ของขนมและอาหาร เกิดจากการดำเนินงานของกลุ่มแม่บ้านเกษตรบ้านเปรีดใน ได้แก่การนำ สมุนไพรจากป่าชายเลนจำพวก ขลุ่ เบญจมาศน้ำเค็ม เหงือกปลาหมอ มาทำข้าวเกรียบ หรือทำเป็น ชาสมุนไพร

-การใช้เป็นวัสดุก่อสร้าง ชาวบ้านเห็นถึงความสมบูรณ์ของป่าไม้ที่มีจำนวนมาก จึงได้นำมาใช้ประโยชน์ในการสร้างบ้าน การใช้ไม้สร้างบ้านในอดีตมีการเลือกใช้ไม้โดยวิธีการตัด ไม้เท่าที่จำเป็น ใช้เครื่องมือที่ไม่ทำให้ต้นไม้ถูกตัดอย่างรวดเร็ว เช่น เลื่อยคันดาใช้เวลาในการเลื้อน ต่อต้นนาน จึงทำให้ป่าไม้จึงมีเวลาฟื้นตัว

-เป็นแหล่งเชื้อเพลิง ชุมชนที่อาศัยอยู่ใกล้กับป่าชายเลนได้ใช้ประโยชน์จากไม้ เป็นแหล่งเชื้อเพลิงในการหุงต้มอาหาร เฉพาะอย่างยิ่งไม้จากป่าชายเลน เช่น ไม้โกงกาง นำมาทำ ฟืนและเผาถ่าน

-ใช้เป็นพื้นที่ประกอบอาชีพ แต่เดิมชุมชนมีอาชีพทำนาข้าวเน้นเพื่อเก็บไว้กินเอง ในครัวเรือน โดยใช้พื้นที่ใกล้กับป่าชายเลนเป็นที่นา เหตุที่ไม่ใช้พื้นที่ป่าบกเพราะ สภาพดินบนป่า บก มีสภาพไม่เหมาะสมและที่สำคัญพื้นที่ป่าบกชุมชนจะใช้ประโยชน์ในการทำสวนยาง สวนแตง สวนพลู

๔.๒ ช่วงที่เกิดปัญหาป่าชายเลนถูกทำลาย) พ.ศ.๒๕๒๖ - ๒๕๓๑(

สถานการณ์ในช่วงเวลานั้น คือ ภาครัฐได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการป่าชายเลน เริ่มจาก ประกาศเขตพื้นที่ป่าชายเลนของชาวบ้านเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติชายเลนท่าตะเภา-น้ำเคียวเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๖ มีบทบาทในเรื่องการดูแลรักษาและให้ผู้มีกำลังในการผลิตสามารถเข้ามาจัดการป่า ชายเลนในรูปแบบของการทำสัมปทานตามพระราชบัญญัติสัมปทานทำไม้ ปี พ.ศ. ๒๕๒๔ ขณะเดียวกันในช่วงเวลานั้นการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ ทำให้กลุ่มนายทุนได้เริ่มเข้ามาในชุมชน

ตามที่แผนพัฒนาประมงในช่วง พ.ศ. ๒๕๓๐-๒๕๓๔ ของแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติฉบับที่ ๖ ได้กำหนดเป้าหมายให้มีการเพิ่มพื้นที่ให้มีผลผลิตการเพาะเลี้ยงตามชายฝั่ง สูงขึ้น ๕ % ต่อปี นายทุนจากจังหวัดสมุทรปราการ สมุทรสาคร ได้เข้ามาทำนากุ้งในพื้นที่บ้าน เปรีดใน เขตที่นาของชาวบ้านเลี้ยง การทำนากุ้งได้กำไรดีกว่าทำนาข้าว ทำให้ชาวบ้านเริ่มหันไปทำ นากุ้ง ช่วงแรกเริ่มมีการทำนากุ้งในแถบคลอง ๑๑ และคลอง ๑๒ ก่อน วิธีการเลี้ยงเป็นแบบ ธรรมชาติลงทุนไม่สูงแต่ได้กำไรดี การเข้ามาของบุคคลภายนอกก่อให้เกิดความขัดแย้ง ทำให้เกิด ปัญหาระหว่างชุมชนกับป่าชายเลน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและความเป็นอยู่ของ

ชุมชน คือ กรณีที่ชาวบ้านถูกเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนในด้านการผลิตนั้น ชาวบ้านหันไปนิยมการเลี้ยงกุ้งจากการส่งเสริมจากภายนอกจึงส่งผลให้การทำนาต้องลดลงเพราะเกิดจากปัญหาน้ำเค็มไหลผ่านข้าวของชาวบ้านจนผลผลิตเกิดความเสียหาย ทำให้ชาวบ้านเกิดการขัดแย้งกันระหว่างชาวนากับคนเลี้ยงกุ้ง ด้วยการพูดคุยกันระหว่างในชุมชนเพื่อเจรจาหาข้อสรุป โดยส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการทำนากุ้ง จึงทำให้กลุ่มชาวบ้านที่มีอาชีพทำนาต้องปรับตัว ยอมรับกระแสของสังคม ชาวบ้านบางคนต้องเปลี่ยนอาชีพมาทำนากุ้งแทน บางส่วนก็เปลี่ยนอาชีพมาทำสวนผลไม้เพื่อหาทางออกให้กับครอบครัว

ในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน นายทุนร่วมกับนักการเมืองท้องถิ่นบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนเข้าไปทำนากุ้งในพื้นที่ป่าชายเลน บุคคลภายนอกหลอกชาวบ้านว่าจะมาสร้างคันดินกั้นน้ำเค็มให้ เพราะในขณะนั้นเกิดปัญหาน้ำเค็มทะลักเข้านาข้าว ต้องการให้ชาวบ้านร่วมลงชื่อเพื่อเป็นหลักฐานว่าชาวบ้านยินยอมให้ดำเนินการ ผ่านการติดต่อจากผู้นำชุมชนที่ชาวบ้านให้ความไว้วางใจ ผลที่ตามมาคือชาวบ้านรับรู้ในภายหลังว่านายทุนจะเข้ามาขุดคันดินเพื่อทำเป็นคันคลองตัดขวางระหว่างที่นาของชาวบ้านกับป่าชายเลน พร้อมทั้งลักลอบเข้าไปทำนากุ้งในเขตป่าสงวนแห่งชาติท่าตะเกา-น้ำเชี่ยว ที่อยู่ในพื้นที่บ้านเปร็ดโน นอกจากจะสร้างความเสียหายให้กับป่าชายเลนแล้วยังส่งผลกระทบต่ออาชีพดั้งเดิมของชุมชน คือ การทำนาข้าว ที่นาที่เคยทำนาได้ผลผลิตข้าวได้บ้างก็ไม่สามารถทำได้อีกต่อไป จากสาเหตุของการขุดคลองของพวกนายทุนทำให้เกิดปัญหาเรื่องการระบายน้ำเค็มออกสู่ทะเลไม่เป็นไปตามธรรมชาติ ชาวบ้านที่มีอาชีพจับปูเสฉมได้รับความเดือดร้อนเนื่องจากการกีดกันพื้นที่เข้าใช้ประโยชน์ ปัญหาได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนที่มีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพิงป่าชายเลน จึงทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งต้องดำเนินการต่อต้านการกระทำด้วยวิธีการและขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

-ต่อต้านและขับไล่ นายทุนออกจากป่าชายเลน ยุติการทำนากุ้ง วิธีของชาวบ้านเริ่มตั้งแต่การเจรจาอย่างสันติวิธีแต่ไม่สำเร็จและนายทุนตอบโต้ด้วยความรุนแรง คือใช้อาวุธและกำลังคนป้องกันพื้นที่ป่าชายเลน ทำให้เกิดการตอบโต้กันระหว่างนายทุนและชาวบ้าน นอกจากนี้ชาวบ้านยังดำเนินการในด้านกฎหมาย เริ่มจากการร้องเรียนตั้งแต่ระดับจังหวัดไปจนถึงระดับกระทรวง วิธีการที่ชาวบ้านใช้ในการร้องเรียนนั้นประกอบด้วย การทำหนังสือ การเดินทางไปพบบุคคลที่เกี่ยวข้อง การเดินขบวนประท้วง และขับไล่เจ้าหน้าที่ระดับสูงของจังหวัด จนกระทั่งสามารถแสวงหาความร่วมมือได้จากเจ้าหน้าที่ภายนอกชุมชนที่ช่วยให้คำแนะนำและได้รับการสนับสนุนกำลังคน จนกระทั่งสามารถขับไล่ นายทุนและนักการเมืองที่มีอิทธิพลท้องถิ่นออกไปได้

- กรณีจากการที่กรมป่าไม้อนุมัติให้มีการประมูลทำสัมปทานในป่าสงวนแห่งชาติทั่วประเทศ รวมทั้งป่าสงวนแห่งชาติชายเลนท่าตะเกา-น้ำเชี่ยวครอบคลุมพื้นที่ป่าชายเลนบ้านเปร็ดโน เริ่มทำสัมปทานเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๕ เป็นต้นมา กลุ่มผู้ได้รับการประมูลสัมปทานป่าชายเลน คือ นักการเมืองที่เป็นบุคคลเดียวกับที่เข้ามาบุกรุกพื้นที่ป่าชายเลนเลี้ยงกุ้ง แม้ชาวบ้านจะยุติปัญหาการ

รุกพื้นที่เพื่อทำนาทุ่งสำเร็จ แต่ชาวบ้านยังไม่สามารถจัดการกับนักการเมืองและนายทุนได้เพราะกิจกรรมการตัดไม้อยู่ภายใต้เงื้อมมือของสัมปทาน ชาวบ้านไม่มีอำนาจในการต่อต้านเนื่องจากข้อจำกัดทางกฎหมาย ดังนั้นการอนุรักษ์ของชาวบ้านจึงเน้นพื้นที่ที่ถูกทำลายโดยผิดกฎหมาย

๔.๓ ช่วงการปลูกป่าทดแทน (พ.ศ. ๒๕๓๑-๒๕๓๕)

หลังจากกลุ่มนายทุนถูกผลักดันออกนอกพื้นที่แล้วชาวบ้านพบว่าพื้นที่ป่าชายเลน เฉพาะพื้นที่บริเวณคลอง ๑ ถูกบุกรุกและกลายสภาพเป็นนาทุ่ง ส่งผลให้ต้นไม้หลายชนิดล้มตายเป็นจำนวนหลายร้อยไร่ ดังนั้นในปี พ.ศ. ๒๕๓๑ ชาวบ้านได้ดำเนินการปลูกป่าทดแทนในส่วนที่เสียหายไป เป็นการร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ชาวบ้านได้มีการประสานขอความร่วมมือขอรับการสนับสนุนความรู้ทางวิชาการและพันธุ์ไม้บางส่วนจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้และอีกส่วนหนึ่งชาวบ้านจะหาเก็บมาจากป่า ขึ้นตอนในการจัดการป่า มีดังนี้

-ชาวบ้านที่เข้าร่วมประกอบไปด้วยคนหลายกลุ่ม ทั้งชาวบ้านที่ร่วมต่อต้านการบุกรุกป่าในช่วงแรก กลุ่มศูนย์สาธิตฯ กลุ่มแม่บ้านสตรีที่จัดตั้งโดยหน่วยงานเกษตรและสหกรณ์ จังหวัด ผู้นำชุมชน ชาวบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียง ชุมชนได้ร่วมกันกำหนดพื้นที่ป่าคลอง ๑ ที่ชาวบ้านร่วมกันฟื้นฟูป่าขึ้นมานั้นให้เป็นป่าที่ไม่ให้มีใครเข้ามาทำลาย ในขณะที่ป่าโดยรอบยังคงเป็นพื้นที่ทำสัมปทาน

-กรณีดูแลรักษาป่าชายเลน เนื่องจากป่าชายเลนยังอยู่ภายใต้เงื้อมมือของสัมปทาน ชาวบ้านจึงไม่มีอำนาจเข้าไปจัดการพื้นที่ป่าชายเลนได้ยกเว้นพื้นที่คลอง ๑ ที่เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านฟื้นฟู ในการดำเนินงานนั้น ชาวบ้านได้ตกลงกันว่าจะคอยช่วยเหลือสอดส่องดูแลผู้ที่เข้ามาตัดไม้ด้วยวิธีต่างๆ เช่น ให้ชาวบ้านที่มีอาชีพจับปูแสมเป็นกลุ่มสำคัญที่มีส่วนในการสอดส่องดูแล ควบคู่ไปกับการทำอาชีพจับปู และเมื่อเกิดปัญหาที่แจ้งต่อเจ้าหน้าที่ให้ดำเนินการตามกฎหมาย ส่วนชาวบ้านทุกคนก็มีส่วนในการร่วมดูแลรักษาป่า เพราะเมื่อออกไปหาอาหารก็จะใช้โอกาสนี้สอดส่องดูแลผู้ที่เข้ามากระทำความผิด

-ปัญหาอีกอย่างของการอนุรักษ์ป่าที่เกิดขึ้นจากชุมชนก็คือ มีชาวบ้านในชุมชนทำการตัดไม้เพื่อการเพาะปลูกถั่วและแดงกวา ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะใช้ไม้จากป่าชายเลนนำมาทำเป็นค้ำหรือเสาค้ำให้ถั่วและแดงกวา ปริมาณการใช้ก็มามากขึ้น ดังนั้นชุมชนจึงเริ่มแนวคิดที่จะยุติการตัดไม้ป่าชายเลนเพื่อต้องการรอให้สภาพป่าฟื้นตัว หลังจากการดำเนินงานพบว่าชาวบ้านแบ่งเป็น ๒ ฝ่าย คือทั้งส่วนที่เห็นด้วยว่าจะเป็นผลดีแก่ป่าชายเลน อีกกลุ่มคิดว่าวิธีการนี้สร้างความเดือดร้อนแก่ผู้ทำอาชีพนี้ ชุมชนจึงได้ฉันทมติให้หันไปใช้ไม้ทดแทน

จากกรณีของพัฒนาการของชุมชนในช่วงเวลานี้ พบว่าชาวบ้านในหมู่บ้านส่วนใหญ่เริ่มปรับเปลี่ยนอาชีพหลักจากการทำนาข้าว ไปสู่การเลี้ยงกุ้งแบบธรรมชาติและต่อมาจึงได้เปลี่ยนมาเป็นการเลี้ยงกุ้งแบบพัฒนาเนื่องจากชาวบ้านมุ่งผลกำไร การเปลี่ยนแปลงวิธีการเลี้ยงยังส่งผลใน

เรื่องของต้นทุนการผลิตที่ชาวบ้านต้องกู้ยืมเงินจากสถาบันการเงินต่างๆ เป็นการสร้างภาวะหนี้สินให้แก่ชาวบ้านผู้เลี้ยงกุ้ง ภายหลังที่กุ้งประสบภาวะการฉกฉวยทุน จนทำให้ชาวบ้านมีหนี้สินต้องชดใช้มากมาย ทำให้ภายในชุมชนต้องดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหา ภายหลังผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านได้รับทราบข่าวสารเกี่ยวกับการตั้งแหล่งสะสมกองทุนในหมู่บ้านเพื่อเป็นทั้งแหล่งเงินกู้และเงินฝากในชุมชนแบบครบวงจร โดยพระอาจารย์สุบิน ปณีโต แห่งวัดไผ่ล้อมเป็นผู้ริเริ่มโครงการ กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านเปร็ดโน ลักษณะการจัดตั้งกลุ่มถือว่าได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกในชุมชนเป็นอย่างดีจึงได้ถือเกิดขึ้น ด้วยความเชื่อมั่นในลักษณะการจัดตั้งกองทุนที่จัดตั้งมาแล้วกว่า ๑๐๕ แห่ง ทั้งสมาชิกยังเห็นถึงความสำคัญในการเป็นแหล่งเงินกู้เพื่อช่วยเหลือปัญหาหนี้สิน จึงทำให้ปัญหาเรื่องเกี่ยวกับหนี้สินได้รับการแก้ไขได้ในระดับหนึ่ง

๔.๔ ช่วงจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนและขยายเครือข่าย (พ.ศ.๒๕๓๕ – ปัจจุบัน)

ภายหลังจากยกเลิกสัมปทานเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ ชาวบ้านพบว่าสภาพป่ามีสภาพเสื่อมโทรมลงไป เพราะชาวบ้านที่เข้าไปหาสัตว์น้ำ หรือชาวบ้านที่มีอาชีพในการจับปูแสมในหมู่บ้านพบว่าจับสัตว์น้ำหายากขึ้น ป่าเต็มไปด้วยขยะ น้ำเน่าเสีย มีกลิ่นเหม็น และยังพบผู้ที่แอบลักลอบตัดไม้เผาถ่าน ด้วยสภาพป่าที่เปลี่ยนแปลงจึงทำให้ชาวบ้านเริ่มพัฒนากิจกรรมเกี่ยวกับป่าชายเลนมากขึ้น กิจกรรมฟื้นฟูสภาพป่าชายเลนที่สำคัญ คือ

-การปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ที่ถูกทำลายจากการทำสัมปทาน และการลักลอบตัดไม้ ซึ่งดำเนินงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้จังหวัด ป่าไม้อ่าว ในฐานะเป็นที่ปรึกษาของกลุ่มและสนับสนุนกล้าพันธุ์ ส่งผลให้ปัจจุบันนี้สภาพป่าชายเลนที่ชาวบ้านปลูกทดแทนมีสภาพป่าที่เจริญเติบโตและสมบูรณ์

-การฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำ จากผลกระทบของปัญหาที่เกิดจากการทำนาถ้ำแบบพัฒนา ทั้งอาหารและยาที่มีส่วนผสมของสารเคมีในการเลี้ยงกุ้ง เมื่อชาวบ้านระบายน้ำออกจากนาไปสู่อ่าวป่าชายเลนทำให้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ ชาวบ้านสามารถรับรู้ปัญหาได้จากการลดจำนวนลงของสัตว์น้ำ ชาวบ้านที่มีอาชีพจับปูแสมต้องออกหาปูกันตลอดทั้งคืน และขนาดปูแสมก็มีขนาดเล็กลง ทำให้ชาวบ้านต้องร่วมรณรงค์ในหมู่บ้าน มีข้อความว่า “หยุดจับร่อย คอยจับล้าน” ในช่วงขึ้น ๔, ๕, ๖ แรม ๔, ๕, ๖ ค่ำเดือน ๑๑ ทุกปีเป็นช่วงที่ปูแสมวางไข่ ได้ขอความร่วมมือไม่จับปู ดังนั้นกฎของกลุ่มอนุรักษ์ว่าด้วยการจับสัตว์น้ำในบริเวณป่าชายเลน ห้ามจับสัตว์น้ำในช่วงวางไข่ เฉพาะปูแสม ในเดือน ๑๑ ผู้ใดฝ่าฝืนปรับ ๑,๐๐๐ บาท ด้วยการร่วมแรงรวมใจกันของชาวบ้านจึงประสบผลสำเร็จ เพราะจากเดิมที่น้ำหนักปูที่เคยจับได้คืนละ ๓ - ๕ กิโลกรัม ปัจจุบันเพิ่มเป็นคืนละไม่ต่ำกว่า 10 กิโลกรัม ทำให้ชาวบ้านที่ทำอาชีพประมงมีกำลังใจในการร่วมอนุรักษ์

-ในส่วนการเฝ้าระวังพื้นที่ป่าชายเลน จากการที่กลุ่มอนุรักษ์ฯได้รับการสนับสนุนงบประมาณโดยการเขียนโครงการเสนอขอไปยังกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม(SIT) (เงินส่วนหนึ่งได้นำมาต่อเรือตรวจการ เพื่อสะดวกในการเข้าตรวจตราป่าชายเลน ในการดำเนินงานการเฝ้า

ระวางแบ่งเป็น ๓ รูปแบบ คือ ๑.1 การแบ่งกลุ่มสมาชิกเป็น ๕ กลุ่มรับผิดชอบดูแลความเรียบร้อยกลุ่มละ ๒-๓ คลอง ออกตรวจสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง วิธีการแบ่งกลุ่มจะต้องประกอบด้วยชาวบ้านที่มีอาชีพจับปูแสมในป่าชายเลน ทั้งนี้ด้วยลักษณะอาชีพของคนกลุ่มนี้สามารถช่วยตรวจตราแทนกลุ่มอื่นๆ ได้ ๒ .คณะกรรมการกลุ่มมีหน้าที่ออกตรวจ นำโดยประธานคือ ผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้นำออกตรวจทั้งในตอนกลางวันและกลางคืน และ ๓ .ชาวบ้านมีส่วนออกตรวจร่วมกับเจ้าหน้าที่ราชการ หากพบผู้กระทำความผิด สามารถดำเนินคดีได้ทันที ทำให้พื้นที่ป่าชายเลนได้รับการดูแลอย่างดี ๔ .การขยายกิจกรรมการอนุรักษ์พื้นที่ป่าชายเลน เกิดจากการที่ชาวบ้านพบปัญหาเรื่อง เรืออวนรุน อวนลาก เป็นเครื่องมือจับสัตว์น้ำขนาดใหญ่เข้ามาจับสัตว์น้ำตามแนวชายฝั่ง ส่งผลกระทบต่อสภาพป่าชายเลนจนทำให้เกิดความเสียหาย ต้นไม้ถูกโค่น และปัญหาสัตว์น้ำบริเวณชายฝั่งถูกจับจนสูญพันธุ์ และยังเป็นการทำลายแหล่งที่อยู่ของสัตว์น้ำชายฝั่งทะเล เช่น หอยหลอด หอยปากเป็ด

จากสถานการณ์ของปัญหาที่ชาวบ้านเริ่มมองเห็นข้างต้น พร้อมทั้งปัญหาต่างเริ่มมีความรุนแรงต่อสภาพป่าชายเลนและกำลังจะเกิดผลกระทบต่อชุมชน ชาวบ้านจึงเริ่มรวมตัวกัน นอกจากจะเล็งเห็นถึงความสำคัญของปัญหาแล้ว ชาวบ้านเริ่มเห็นถึงความสำคัญในการจัดการป่าเพื่อให้เกิดความยั่งยืนถือเป็นจุดเริ่มต้นในการเกิดขึ้นกลุ่มองค์กรที่เป็นทางการเพื่อการอนุรักษ์ของชุมชน ชาวบ้านได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้จังหวัดตราดให้ร่วมกันจัดตั้งกลุ่ม ชาวบ้านจึงได้เริ่มการก่อตั้งกลุ่มเพื่ออนุรักษ์ป่าอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ ๖ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๔๑ ในชื่อว่า “กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปร็ดโน” กิจกรรมต่างก็จึงได้เริ่มมีความชัดเจนมากขึ้น หากมองในมหภาคแล้ว รัฐธรรมนูญที่ให้สิทธิชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชายเลนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๘ พ.ศ. ๒๕๔๐ - ๒๕๔๔ เน้นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมและเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชน

-การเรียนรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศและการจัดการทรัพยากร ส่วนหนึ่งได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกได้แก่ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (RECOFTC) ได้เข้ามาแนะนำวิธีเก็บรวบรวมข้อมูล ให้ชุมชนเป็นผู้ลงมือเก็บข้อมูลด้วยตนเอง ใช้วิธีการสัมภาษณ์ ในกรณีนี้ชาวบ้านสามารถนำความรู้มาใช้ในการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรในป่าชายเลน จากชาวบ้านที่มีอาชีพต่างๆ เช่น อาชีพประมง ว่าในป่าชายเลนนั้นประกอบด้วยสัตว์ชนิดใดบ้าง และระบบนิเวศของป่าชายเลนเป็นเช่นไร พร้อมทั้งศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกยังร่วมในกิจกรรมฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำด้วยการทดลองสร้างบ้านปลาจากเศษไม้วางในคลองที่เป็นสายหลักในป่า เพื่อเป็นที่ให้ปลาหลบพักและป้องกันให้พ้นจากการจับของเรืออวนรุน อวนลาก ชาวบ้านเป็นผู้เสนอความคิด ส่วนศูนย์ฯ เป็นพี่เลี้ยงคอยให้คำปรึกษาและสนับสนุนด้านเทคนิค

- เกิดการวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้ภายในชุมชน ชาวบ้านและกลุ่มอนุรักษ์จะร่วมกันติดตามและประเมินผลการศึกษาว่าแต่ละปีทรัพยากรชายฝั่งเพิ่มขึ้นหรือลดลงอย่างไรบ้าง

จากการสังเกตจากกลุ่มอาชีพที่ใช้ทรัพยากรในป่าชายเลน และขยายพื้นที่วางปะการังเทียมหรือเตา
ยาง ถือเป็นที่อยู่อาศัยของปลาเป็นจำนวนมาก การอนุรักษ์เกิดการส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น ให้
เยาวชนเข้ามาเรียนรู้กับกลุ่มอนุรักษ์ในทุกกิจกรรม จนนำไปสู่การเกิดขึ้นของ “กลุ่มลูกไม้ป่าเลน”
ในปี พ.ศ.๒๕๕๐ ซึ่งกลุ่มลูกไม้ป่าเลนดำเนินงานภายใต้ระบบ “พี่ดูแลน้อง” มีพี่ๆ ที่คอยดูแลน้อง
ช่วยปลูกฝังนิสัยรักป่าและพัฒนาชุมชน โดยส่งเสริมให้เยาวชนเรียนรู้กับกลุ่มแกนนำอนุรักษ์
ของชุมชนและสามารถเป็นมัลลเทศก์นำผู้เข้ามาเยี่ยมชมดูงานในชุมชนและป่าชายเลน รวบรวม
ข้อมูลป่าชายเลน ถือเป็นการสร้างความรู้สึกรักผูกพันระหว่างเยาวชนกับป่าชายเลนที่เป็นแหล่ง
ทรัพยากรที่สำคัญของบ้านเปร็ดใน

มิใช่แค่เพียงบ้านเปร็ดในเท่านั้นที่มีการอนุรักษ์พื้นที่ป่าชายเลน แนวคิดนี้ได้ถูกสานต่อเกิด
การขยายเครือข่ายทั้งในระดับตำบลและจังหวัด จากการสัมมนาสัญจร ไปตามชุมชนต่างๆ เพื่อ
เผยแพร่แนวคิดและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ จัดไปแล้วทั้งหมด ๓ ครั้ง ในพื้นที่ ๖ ตำบล) หนอง
โสน, น้ำเขียว, หนองเสม็ด, หนองคันทรัง, ห้วยน้ำขาว และอำเภไไทย (พร้อมยังสนับสนุนให้หมู่บ้าน
ที่เข้าโครงการจัดทำฐานทรัพยากรและแผนการจัดการทรัพยากรป่าชายเลน เพื่อชัดเจนในการ
ดำเนินงาน

การพัฒนาเครือข่ายในระดับหมู่บ้านด้วยกัน ทำให้เพิ่มความเข้มแข็ง ด้วยการสร้างกิจกรรม
เรียนรู้ร่วมกัน จัดเวทีแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร สร้างข้อตกลงร่วมกันทำความเข้าใจ และที่สำคัญ
การพัฒนาเครือข่ายยังเป็นการยกระดับแผนการจัดการป่าชายเลนชุมชนและทรัพยากรชายฝั่งทะเล
ระดับตำบล จัดกระบวนการนำเสนอแผนเข้าไปสู่ระดับองค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อประสาน
แผนจัดการระดับหมู่บ้านสู่การจัดการทรัพยากรระดับตำบล

ผลจากการดำเนินการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ ในปัจจุบันสภาพป่าไม้และสัตว์น้ำต่างๆ ได้ได้รับ
การฟื้นฟูและกลับคืนมาในระดับหนึ่ง รวมทั้งการให้ความร่วมมือจากองค์กรจากภายนอก
จนกระทั่งได้รับการยอมรับจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนในการเข้ามาช่วยเหลือและ
สนับสนุนกิจกรรมของกลุ่มในการอนุรักษ์ป่าชายเลน นอกจากนี้กลุ่มอนุรักษ์ยังได้มีแนวคิดในการ
ขยายเรื่องการอนุรักษ์ออกไปยังหมู่บ้านใกล้เคียงที่มีปัญหาเช่นเดียวกับหมู่บ้านเปร็ดใน เช่น กลุ่ม
ชุมชนที่ประสบปัญหาเรือคราดหอยแครงในเขตพื้นที่ที่ชุมชนเคยทำกินเพื่อให้เกิดปฏิกิริยาหรือ
ร่วมกันก่อตั้งเครือข่ายในการต่อรองหรือขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐต่อไป

๕. การใช้ประโยชน์ด้านอาหารและสมุนไพรจากพืชป่าชายเลน

พันธุ์ไม้ในพื้นที่ป่าชายเลนบ้านเปร็ดใน เหล่านี้สามารถนำมาทำเป็นอาหารและยาสมุนไพร
ได้กว่า ๑๔ ชนิดตามภูมิปัญญาพื้นบ้าน เช่น ๑. โกงกางใบเล็ก) *Rhizophora apiculata* (ซึ่งยอดอ่อน
และดอกอ่อนของโกงกางใบเล็ก สามารถนำมากินเป็นผักสด เปลือกใช้ต้มกับน้ำ แก้ท้องร่วง

คลื่นเหียน อาเจียน แก้บิดเรื้อรัง บำบัดเบาหวาน แก้แผลฟกช้ำบวม น้ำเหลืองเสีย ใช้ล้างบาดแผล เรื้อรัง หรือตำพอกห้ามเลือดบาดแผลสด ใบชงน้ำแก้ไข้ ใบอ่อนเคี้ยวให้ละเอียดพอกแผลสด ห้ามเลือด และป้องกันเชื้อโรคได้ ผลอ่อนเคี้ยวแล้วนำมาใส่แผล แก้พิษปลาตุกทะเล ปลากระเบน ๒ .

โก่งกางใบใหญ่) *Rhizophora mucronata* Poir (ซึ่งยอดอ่อนและใบอ่อนมากินกับน้ำพริก เช่นเดียวกับโก่งกางใบเล็ก เปลือกไม้ใช้ต้มกับน้ำเป็นยาแก้ท้องร่วง คลื่นเหียน อาเจียน แก้บิดเรื้อรัง บำบัดเบาหวาน แก้แผลฟกช้ำบวม ใช้ล้างบาดแผลเรื้อรัง หรือตำพอกห้ามเลือดบาดแผลสดได้ดี ใบชงน้ำ ดื่มแก้ไข้ / ใบอ่อน เคี้ยวให้ละเอียดพอกแผลสด ห้ามเลือด ยอดอ่อนแก้พิษปลาตุกทะเล ปลากระเบน ๓ .ขลุ้) *Pluchea indica* Less.(ซึ่งใบอ่อนและยอดอ่อนของขลุ้ นำมากินเป็นผักจิ้ม น้ำพริก หรือพอกกลากับปลาได้ให้รสชาติเผ็ด คล้ายใบสะระแหน่ ลำต้นใช้ปรุงเป็นยาต้มรับประทานขับ ปัสสาวะ แก้วม โรคที่ค่อม น้ำเหลือง ช่วยย่อยอาหาร แก้โรคเบาหวาน เปลือกแก้โรคริดสีดวงทวาร และโรคริดสีดวงจมูก ใบมีกลิ่นหอม ต้มน้ำดื่มแทนน้ำชา เพื่อลดน้ำหนัก แก้ปวดเมื่อย ขับระดูขาว ขับปัสสาวะ และต้มน้ำอาบบำรุงประสาท หรือนำมาคั้นกับน้ำแก้โรคบิด อาจต้มผสมเกลือกินแก้ ปากเหม็นระงับกลิ่นตัว แก้แผลอักเสบด้วยการใช้ใบสดตำแล้วจึงนำมาพอกบริเวณแผล ใบและราก แก้ไข้ ขับเหงื่อ พอกแก้แผลอักเสบทำเป็นจี๊ผึ้ง ทาแผลเรื้อรัง ใบและต้นอ่อนตำผสมแอลกอฮอล์ทา บริเวณเหนือไตแก้ปวดเอว ทาแก้ปวดโรคไขข้ออักเสบ ต้มน้ำอาบแก้โรคบิด โรคเรื้อน รากแก้แผล อักเสบ ใช้ตำแล้วพอกบริเวณแผล เป็นต้น

ข้อมูลเบื้องต้นพบว่าทรัพยากรบ้านเปร็ดในสามารถสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจภายในหนึ่งปี จำนวน ๕๘,๑๑๕,๖๐๐ บาท ถือได้ว่าเป็นผลงานจากการรวมตัวปกป้องฟื้นฟูทรัพยากรป่าชายเลน และชายฝั่งทะเลขององค์กรชาวเปร็ดในเป็นเวลากว่า ๑๐ ปี ผลที่ได้กลับสู่ชุมชน คือ ความมั่นคงทางทรัพยากรที่สามารถแปลงเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจของชุมชนได้

๖. การอนุรักษ์พื้นที่ป่าชายเลน

การอนุรักษ์ทรัพยากร ได้แก่ การบริหารจัดการปูแสม ได้มีการออกกฎหมายจับปูแสม ในช่วงที่ปูแสมล้างไข่ กลุ่มอนุรักษ์ฯ ขอความร่วมมือกับผู้ที่มีอาชีพหาปูแสม ในวันขึ้นและแรม ๓-๖ ค่ำเดือน ๑๑ ขอให้หยุดจับปูแสมเป็นเวลา ๖ วันของแต่ละปี ในช่วงปีแรกยังไม่ได้รับความร่วมมือมากนัก แต่หลังจากที่มีการประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงทราบ ก็ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีทั้งจากแม่ค้าพ่อค้าคนกลางที่รับซื้อปูแสมและผู้มีอาชีพจับปูแสม จากการที่กลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้ติดตามการเปลี่ยนแปลงของชุมชนพบว่าปริมาณปูแสมเพิ่มขึ้น

จากการจัดการปูแสมที่ประสบความสำเร็จนำมาสู่การจัดการทรัพยากรอื่นๆ อาทิ การจัดการปูดำ เกิดขึ้นจากการที่ชุมชนตระหนักว่าปัญหาทรัพยากรชายฝั่งและป่าชายเลนลดลง จึงมีความต้องการให้ทรัพยากรเหล่านี้กลับคืนมา ปัญหาที่ชุมชนพบ ได้แก่ การหาพันธุ์ลูกปูดำมาเลี้ยง แต่หาพันธุ์ได้ยาก และมีวิธีการใดที่สามารถเพิ่มผลผลิตเหล่านี้ได้ในธรรมชาติ จึงได้ร่วมกันคิดและ

ได้เชิญนักวิชาการประมงเข้ามาให้ความรู้ในกระบวนการทดลองเรื่องการเพิ่มผลผลิตปูทะเลใน
ธรรมชาติในรูปแบบการทำธนาคารปู เริ่มจากให้ผู้เลี้ยงปูดำนำปูไข่นอกกระดองที่มีในบ่อเลี้ยงมา
ปล่อยในกระชังที่นำไปวางไว้ตามคลอง และทำกระชังสำหรับปล่อยแม่ปูนอกกระดองเพื่อให้แม่ปู
ล้างไข่นอกกระดองที่นำไปปล่อยในกระชังในรอบปีเพื่อศึกษาปริมาณแม่พันธุ์ และ บันทึกการรับ
ซื้อปูทะเลของแพนเพื่อศึกษาปริมาณปูทะเลที่มีการซื้อขายในรอบปี และจำนวน ชนิดปู ขนาดของปู
ที่มีในธรรมชาติ จะเห็นได้ว่ากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบ้านเป็ดในการเรียนรู้จากการ
ปฏิบัติจริงในพื้นที่เพื่อการปรับรูปแบบการทำงานให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่และพฤติกรรมของ
คนในชุมชน

*ข้อตกลง และกฎระเบียบ ป่าชายเลนบ้านเป็ดใน

-ข้อห้ามมิให้ผู้ใดทำการอันเป็นการทำลายป่า ทรัพยากรป่าชายเลนหรือเข้ายึดถือ
ครอบครอง ลำแนวเขตป่าชุมชน

-ห้ามนำไม้ออกจากป่า อย่างไม่ได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการ

-ห้ามมิให้ผู้ใดนำไม้ไปใช้เพื่อหาประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

-ก่อนทำการตัดหรือโค่นไม้ ผู้กระทำการต้องแจ้งต่อคณะกรรมการเป็นลายลักษณ์
อักษรจึงจะดำเนินการได้

-พื้นที่ระหว่างคลอง ๗ คลอง ๘ จัดให้เป็นป่าที่กำลังฟื้นตัว ห้ามมิให้มีการตัดหรือ
โค่นไม้

-ห้ามมิให้มีการตั้งบ้านเรือนหรือที่อยู่อาศัยในเขตป่าชุมชนอย่างถาวร เว้นแต่เป็น
ที่ทำการของกลุ่ม หรือที่พักตรวจของเจ้าหน้าที่

-ห้ามตัดไม้ทำลายป่า หรือทำให้ต้นไม้ตาย ด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง **เว้นแต่**

ก.คนฐานะยากจน ตัดไม้ตามจำนวนที่คณะกรรมการเห็นสมควร

ข.ตัดเพื่อสาธารณะประโยชน์ตามที่คณะกรรมการเห็นสมควร

*กฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน

-ไม่ใช้สอย

ก.ทุกคนในชุมชนมีสิทธิขอใช้ได้

ข.คนนอกชุมชน ต้องได้รับความเดือดร้อนจากภัยธรรมชาติ และเป็น
สาธารณะประโยชน์ ทั้งโรงเรียน วัด ราชการ

ค.คณะกรรมการป่าชุมชนพิจารณาคำขออนุญาตให้ใช้หรือไม่ให้ใช้
ขึ้นอยู่กับลำดับความเดือดร้อน และ ลักษณะการนำไปใช้ประโยชน์

-ปูแสม

คนในหมู่ ๒ และสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์

ก .ห้ามจับปูแสมในฤดูวางไข่) ขึ้น ๔, ๕, ๖ แรม ๔, ๕, ๖ เดือน ๑๑ (ทั้งนี้พิจารณาจากการเปลี่ยนแปลงตามฤดูกาลวางไข่แต่ละปี

ข .มีสิทธิจับได้ทุกคน มีสิทธิจับทุกพื้นที่ ยกเว้นพื้นที่ระหว่างคลอง ๙-๘

ค .ห้ามใช้ยาเบื่อ เครื่องมือที่ผิดกฎหมาย และห้ามจับแบบทำลายให้ปูสูญพันธุ์

ง .ห้ามจับปูขนาดเล็ก)คนจับปูสามารถเข้าร่วมพิจารณาเป็นกรณีไป(

คนนอกหมู่บ้านจะจับได้เมื่อได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการ ปฏิบัติตามกฎหมายข้อบังคับที่คณะกรรมการวางไว้ และเสียค่าธรรมเนียมให้แก่คณะกรรมการ

-ปูดำ

คนในหมู่ ๒ และสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์

ก .มีสิทธิจับได้ทุกพื้นที่ ยกเว้นพื้นที่ระหว่างคลอง ๙-๘ จะจับได้ต้องได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการ

ข .ห้ามจับปูจิ๋วหรือปูเล็ก) ประมาณ ๑๘-๒๒ ตัว / ก.ก(

คนนอกต้องเสียค่าธรรมเนียมเข้ากองทุนพัฒนาป่าชายเลนชุมชนบ้านเปรี๊ตใน

-ปลา กุ้ง หอย

คนในมีสิทธิจับได้ทุกคนและมีสิทธิจับได้ทุกพื้นที่ ยกเว้นพื้นที่ระหว่างคลอง ๙-๘ ส่วนคนนอกต้องได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการ ต้องเสียค่าธรรมเนียมและต้องปฏิบัติตามกฎหมายของกลุ่ม

-สัตว์ป่า

ห้ามล่าสัตว์ป่าทุกชนิดในพื้นที่เขตหมู่ที่ ๒ บ้านเปรี๊ตใน

-ผึ้ง

ทุกคนในชุมชนมีสิทธิ แต่ห้ามทุกคนตีผึ้งในพื้นที่คลอง ๙-๘ และไม่อนุญาตให้คนนอกเก็บหา

-หิ่งห้อย

อนุรักษ์ไว้เพื่อการศึกษา ทุกบริเวณในพื้นที่ที่มีหิ่งห้อยอาศัย

* บทลงโทษ

ในกรณีที่มีการลักลอบตัดไม้ ไม่ขออนุญาตจากคณะกรรมการ มีบทลงโทษดังนี้

คนในชุมชน

- ตักเตือนและชี้แจงทำความเข้าใจ

- ลงโทษโดยให้ทำกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ในชุมชน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับดุลพินิจของ

คณะกรรมการ

- ตัดสิทธิต่างๆ ที่มีในชุมชนเป็นเวลาตั้งแต่ 6 เดือนถึง 1 ปี แล้วแต่กรณีความผิด

- ปรับตั้งแต่ 100 - 500 บาทพร้อมยึดของกลาง

คนนอกชุมชน

- ตักเตือน พร้อมยึดของกลาง

- ปรับตั้งแต่ 100 - 500 บาทพร้อมยึดของกลาง

ในกรณีที่ฝ่าฝืนกฎระเบียบเรื่องทรัพยากรในป่า มีบทลงโทษดังนี้

- ตักเตือนและยึดของกลาง

- ปรับตั้งแต่ 1,000 - 500,000 บาท

- ส่งตัวให้กับเจ้าหน้าที่ดำเนินคดี

๗. ปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขในการจัดการป่าชายเลน

การศึกษาความสามารถของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าชายเลน เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้ชุมชนบ้านเปร็ดไถสามารถพัฒนาการจัดการป่าชายเลนในการอนุรักษ์ การพัฒนา การใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ พบว่ามีปัจจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

๗.๑ ปัจจัยภายในชุมชน

ก. การดำรงชีพของชาวบ้านส่วนใหญ่มีความเกี่ยวข้องกับป่าชายเลน ผู้ใช้ประโยชน์มักจะเป็นชาวบ้านที่มีความจำเป็นในการยังชีพ ขอบังคับของชุมชนได้กำหนดลักษณะการเข้าไปใช้ประโยชน์ ความสำคัญของป่าชายเลนในฐานะเป็น “หม้อข้าวหม้อแกงของชุมชน” จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านร่วมมือกับกลุ่มอนุรักษ์ในการปฏิบัติตามข้อบังคับ

ข. ผู้นำชุมชน ประกอบด้วย พระสงฆ์ ผู้นำอาวุโส และผู้นำหมู่บ้าน นั้นชาวบ้านให้ความไว้วางใจในการให้คำปรึกษา เนื่องจากได้ส่งสมประสงค์และภูมิปัญญาของชุมชนไว้ ชาวบ้านจึงสามารถรับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากประสบการณ์ด้านการใช้ อนุรักษ์ ทรัพยากรภายในชุมชน

ค. ชุมชนมีการเรียนรู้การทำงานในลักษณะของการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน จนทำให้เกิดการจัดตั้งกลุ่มองค์กรในการอนุรักษ์ป่าชายเลน และ กลุ่มองค์กรต่างๆ ภายในชุมชนเพื่อบริหารจัดการเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน

ง. การรวมกลุ่ม กระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชนเกิดจากการที่ชุมชนพบกับปัญหาซึ่งมีผลกระทบโดยตรงต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านและต้องได้รับการแก้ไข เนื่องจากปัญหาเหล่านั้นจะส่งผลกระทบต่อชุมชนและทรัพยากรป่าชายเลน การจัดเวทีพูดคุย แลกเปลี่ยนและเรียนรู้เพื่อหาทางแก้ไขปัญหา ทำให้เกิดกระบวนการกลุ่ม เพื่อเข้ามาจัดการกับปัญหา

๗.๒ ปัจจัยภายนอกชุมชน

สิ่งที่เปลี่ยนแปลงและเงื่อนไขจากภายนอกที่เข้ามากระทบต่อการจัดการของชุมชนทั้งในแง่บวกและแง่ลบ มีดังนี้

ก. การเปลี่ยนแปลงด้านท่าทีของรัฐบาลภายใต้กฎหมาย เดิมนั้นชุมชนมีการใช้ประโยชน์จากป่า แต่ภายใต้การจัดการป่าของรัฐบาลตามพระราชบัญญัติป่าคุ้มครอง รัฐบาลได้มีกฎหมายที่เอื้อประโยชน์ให้ชาวบ้านเข้าไปใช้ทรัพยากรในป่าชายเลนได้เหมือนเดิม อย่างไรก็ตาม ลักษณะของกฎหมายในปัจจุบันเริ่มให้ความสำคัญต่อบทบาทในการจัดการป่าชายเลนของชุมชนมากขึ้น รัฐธรรมนูญที่ให้สิทธิชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชายเลนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๘ พ.ศ.๒๕๔๐ – ๒๕๔๔ เน้นส่งเสริมการมีส่วนร่วมและเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในการจัดการพัฒนา การฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมการสร้างเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน เจ้าหน้าที่จึงเริ่มหันมาให้ความสำคัญและเข้าร่วมในกิจกรรมการจัดป่าชายเลนของชุมชน รวมทั้งให้การสนับสนุนช่วยเหลือตามความต้องการของชุมชน

ข. หน่วยงานภายนอกหรือบุคคลภายนอกได้ให้ความร่วมมือและเห็นความสำคัญในการดำเนินงานอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ผลสำเร็จในการพัฒนาการดำเนินงานของชุมชน เกิดจากการสนับสนุนของ เจ้าหน้าที่รัฐ นักการเมืองท้องถิ่น และหน่วยงานเอกชน ซึ่งมีส่วนทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

ความสำเร็จจากการรวมกลุ่มของชุมชน มาจากการแก้ปัญหาเบื้องต้น คือ ปัญหาด้านการเงินภายในชุมชน จนกระทั่งนำไปสู่ความสามารถในการแก้ปัญหาทรัพยากรป่าชายเลนภายใต้ความรู้สึกและความตระหนักต่อปัญหาที่จะย้อนกลับมาสู่ชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดการยอมรับจากหน่วยงานภายนอก จึงให้การสนับสนุนการดำเนินงานของชุมชน ในด้านต่างๆ ทั้งงบประมาณและความรู้ ดังนี้

-ป่าไม้จังหวัด ป่าไม้อำเภอได้ให้ความร่วมมือสนับสนุนความรู้เชิงวิชาการ เสนอแนะให้ชุมชนเกิดการรวมกลุ่มเพื่อสร้างพลังในการจัดการ ข้าราชการครูในสถานศึกษาของชุมชนก็กำหนดหลักสูตรการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับทรัพยากรที่มีในชุมชน

เป็นการสร้างจิตสำนึกแก่เยาวชนและสนับสนุนภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งนี้ได้ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศน์ป่าชายเลนของชุมชนสู่เยาวชนรุ่นหลังโดยการเชิญชาวบ้านเป็นวิทยากร

-กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม สนับสนุนงบประมาณการทำการกิจกรรมที่เกิดจากความต้องการในการดำเนินการจัดการป่าชายเลนของชาวบ้าน กิจกรรมที่นำงบประมาณไปดำเนินการ คือ สร้างสิ่งก่อสร้างเพื่ออำนวยความสะดวก ในการทำการกิจกรรมฟื้นฟู และดูแลตรวจตราป่าของชุมชน เช่น ต่อเรือตรวจการป่าชายเลน สะพานข้ามคลอง ทางเดินเท้า และบ้านพักเจ้าหน้าที่ในการตรวจป่า เป็นต้น ผลที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมคือชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากสิ่งก่อสร้าง

-ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชน เสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ ผลงานที่ชุมชนได้รับและมีส่วนร่วมคือ ความรู้และข้อมูลเชิงวิชาการที่เป็นประโยชน์ต่อการจัดการป่าชายเลน และสามารถส่งเสริมให้ชุมชนเกิดศักยภาพในการจัดการในการจัดการป่าอย่างยั่งยืน มีการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการให้แก่ชุมชน สนับสนุนการศึกษาดูงาน และเป็นพี่เลี้ยงให้คำแนะนำความรู้เชิงวิชาการด้านการประกอบอาชีพประมง แนะนำวิธีการและข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ค. การเรียนรู้ของชุมชนจากการแลกเปลี่ยนในเชิงความคิดเห็นและประสบการณ์ระหว่างชุมชน ทำให้การสร้างเครือข่ายขององค์กรชุมชน จัดกิจกรรมการศึกษาดูงาน การสัมมนาฝึกอบรม และการแสวงหาความร่วมมือ รวมทั้งการได้แลกเปลี่ยนกระบวนการคิดจากนักวิชาการเจ้าหน้าที่หน่วยงานต่างๆ ทั้งในและนอกพื้นที่

๗.๓ การจัดการสิทธิและการอ้างสิทธิเหนือทรัพยากร

การจัดการสิทธิและอ้างสิทธิเหนือทรัพยากรของชาวบ้านบ้านเปรี๊ตนั้น เกิดจากกระบวนการเรียนรู้จากภายในชุมชน ประสบการณ์ที่ผ่านถูกนำมาปรับใช้ให้เข้ากับวิถีชีวิตของตนเอง ป่าอนุรักษ์จึงไม่ใช่สิ่งที่ต้องการเก็บรักษาเอาไว้โดยไม่ใช้ประโยชน์ แต่ต้องสามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้ โดยมีแนวทางการจัดการที่สอดคล้องต่อความมั่นคงของชุมชน

ลักษณะการจัดการสิทธิและอ้างสิทธิเหนือทรัพยากรของชาวบ้านนั้น ชาวบ้านมีวิถีปฏิบัติด้วยวิถีชาวบ้านที่เชื่อมร้อยกันจนสิทธิเหนือทรัพยากรของชาวบ้านสอดคล้องกับระบบนิเวศ และแบบแผนทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน

ก. ระบบการจัดการสิทธิและการอ้างสิทธิเหนือทรัพยากรชุมชน โดยองค์กรชุมชนพยายามที่จะควบคุมการถือครองพื้นที่ หรือการใช้ทรัพยากรของชุมชนผ่านองค์ความรู้ภายในชุมชน เช่น ชาวบ้านร่วมรณรงค์ในโครงการ “หยุดจับร้อย คอยจับล้าน” ในช่วงที่ปูเสฉวมวางไข่ ทำ

ให้น้ำหนักปุ๋ยที่เดิมเคยจับได้คืนละ ๓-๕ กิโลกรัม เพิ่มเป็นคืนละไม่ต่ำกว่า ๑๐ กิโลกรัมในปัจจุบัน ชาวบ้านที่ทำอาชีพประมงจึงมีกำลังใจในการร่วมอนุรักษ์ ทั้งนี้กิจกรรมต่างๆ ต้องผ่านการทำความเข้าใจกันในกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องภายในหมู่บ้านของตน ก่อนที่จะออกกฎข้อบังคับหมู่บ้านทุกครั้ง และที่สำคัญเมื่อร่างกฎข้อบังคับเสร็จสิ้นแล้วจะต้องได้รับความเห็นชอบจากคนกลุ่มต่างๆ ภายในชุมชนก่อนประกาศใช้ได้

ข. อุดมการณ์สิทธิและเครือข่ายของครัวเรือนชาวบ้าน

กระแสการพัฒนาทางเศรษฐกิจจะวันตกที่ค่อยรูกืบเข้ามาในชุมชน ทำให้ชาวบ้านต้องพึ่งพาระบบเศรษฐกิจจากภายนอกจนมีหนี้สิน ชาวบ้านจึงได้ร่วมกันอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรป่าชายเลนอย่างเหมาะสม เพื่อเป็นแหล่งที่พึ่งพาอาหารทั้งคนและสัตว์ อย่างยั่งยืน

ชาวบ้านตระหนักถึงสิทธิของตนเองในพื้นที่ป่าชายเลนจึงจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนขึ้น โดยกิจกรรมที่สำคัญในพื้นที่ อาทิเช่น การจัดกิจกรรมในการอนุรักษ์ และปลูกไม้เพิ่มเติมในพื้นที่ จัดเวรยามตรวจตราพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อป้องกันคนเข้ามาลักลอบตัดไม้ หรือ ลักลอบใช้วนลาก แต่การอนุรักษ์ทรัพยากรในหมู่บ้านของตนเองเพียงแห่งเดียวคงไม่เพียงพอ เพราะอาจทำให้หมู่บ้านอื่นมาลักลอบใช้ทรัพยากรบ้านเปร็ดใน กลุ่มอนุรักษ์ของชุมชนจึงได้ขยายความร่วมมือการสนับสนุนให้หมู่บ้านต่างๆ เข้าร่วมโครงการจัดทำฐานทรัพยากรและแผนการจัดการทรัพยากรป่าชายเลน

๘. การใช้ป่าชายเลนอย่างยั่งยืน

ผืนป่าชายเลนบ้านเปร็ดในได้ผ่านประสบการณ์ทางสังคมมากมายทั้งในด้านลบและด้านบวก ทำให้ผืนป่าบางส่วนได้รับผลกระทบถึงถูกทำลายไป แต่ในช่วงสิบกว่าปีที่ผ่านมา ชาวบ้านในชุมชนต่างช่วยกันอนุรักษ์พื้นที่ป่า ปัจจุบันนี้ป่าชายเลนได้กลายเป็นแหล่งอาหารของชุมชนและยังเป็นพื้นที่ฐานในการอนุรักษ์ ป่าชายเลนจึงเป็นสิ่งที่เชื่อมต่อระหว่างระบบการผลิตแบบหาอาหารจากป่าที่ยั่งยืน

๘.๑ ป่าชายเลนกับความยั่งยืนด้านอาหาร

ในด้านของความหลากหลายของพันธุ์พืชอาหาร พบว่า ป่าชายเลนนอกจากจะมีความหลากหลายของสัตว์น้ำซึ่งเป็นแหล่งอาหารแล้วยังมีต้นไม้ที่เป็นสมุนไพร จำนวนกว่า ๑๐ ชนิด เมื่อพิจารณาใน ๓ ด้านคือ ๑ .ความเป็นธรรมชาติ ชาวบ้านสามารถหาอาหารจำพวกอาหารทะเล จำพวก หอยหรือปูแสม วัตถุดิบที่ได้ชาวบ้านบางกลุ่มสามารถนำไปแปรรูปเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับกลุ่มที่สำคัญผลผลิตที่ได้เป็นผลผลิตที่มีคุณภาพใกล้เคียงกับผลิตผลจากธรรมชาติ และปลอดจากสารเคมี ๒ .แหล่งอาหารอย่างป่าชายเลนนอกจากจะสามารถตอบสนองต่อความต้องการบริโภคของคนในชุมชนแล้ว ยังสามารถนำไปขายและเพิ่มรายได้ให้กับชุมชน ทั้งนี้เกิดจากการใช้และอนุรักษ์อย่าง

เหมาะสม ๓ .การพึ่งตนเองด้านอาหารของครอบครัวและชุมชน เนื่องจากชาวบ้านในชุมชนสามารถหาอาหารและพึ่งพาตนเองได้

๘.๒ ความยั่งยืนของระบบนิเวศ

แม้ในอดีตรูปภาพแวดล้อมของป่าชายเลนจะถูกทำลายจากกลุ่มนายทุน หรือชาวบ้านบางคนที่อยู่นอกพื้นที่ก็ตาม แต่ในวันนี้ชาวบ้านได้ตระหนักรู้ถึงความสำคัญของแหล่งอาหารของตนเอง จนผู้ใหญ่บางท่านในชุมชนเคยบอกว่า ต่อให้เศรษฐกิจเป็นเช่นไร แม้ไม่มีงานทำ แต่ชุมชนก็มีอาหารกิน ไม่อดตายอย่างแน่นอน จึงทำให้ชาวบ้านต้องหันกลับมาอนุรักษ์ผืนป่าผืนนี้เอาไว้ เริ่มตั้งแต่การใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า ตั้งแต่ไม่ในป่าชายเลน แม้จะอนุญาตให้ตัดใช้ได้ แต่ต้องผ่านความเห็นชอบจากคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนก่อน ที่สำคัญต้องเป็นบุคคลยากไร้ เมื่อตัดไม้แล้วต้องปลูกไม้นั้นคืนให้กับป่า

ในส่วนของทรัพยากรอื่นๆ อย่างสัตว์น้ำที่ชาวบ้านจับมาขาย ที่ถือเป็นอาชีพหนึ่งของชาวบ้าน ทางชาวบ้านได้เรียนรู้ถึงการหาพันธุ์ลูกปูดำมาเลี้ยงและหาวิธีเพิ่มผลผลิตในธรรมชาติ จึงได้ร่วมกันคิดและได้เชิญนักวิชาการประมงเข้ามาให้ความรู้ในกระบวนการทดลองเรื่องการเพิ่มผลผลิตปูทะเลในธรรมชาติในรูปแบบการทำธนาคารปู จนทำให้ปัจจุบันนี้จำนวนปูดำมีจำนวนมากขึ้น

นอกจากนี้ ชาวบ้านยังได้ร่วมกับองค์กรภายนอกในการวิจัยน้ำทะเล เพื่อทราบว่าบริเวณชายฝั่งทะเลมีจำนวนเพิ่มขึ้นหรือลดลง ซึ่งชาวบ้านมักพบว่าการพังทลายของตลิ่งชายฝั่งทุกปีได้ส่งผลกระทบต่อป่าชายเลน งานวิจัยของชาวบ้านพบว่าการพังทลายของตลิ่งเกิดจากดินเลนชายฝั่งไม่จับตัว เพราะมีเรือคราดหอยแครงเข้ามากวาดดินจนเหลว ชาวบ้านจึงได้ทำแนวปะการังเทียม(เต้ายาง(จีนซึ่งช่วยป้องกันเรือคราดหอยเข้ามาในพื้นที่

๘.๓ ความยั่งยืนของชุมชน

การลุกขึ้นมาปกป้องฟื้นฟูทรัพยากรของชาวบ้านเป็นกระบวนการเรียนรู้การทำงานร่วมของคนในชุมชน และประสานความร่วมมือของหลายภาคส่วนที่ให้การสนับสนุนการจัดการทรัพยากรของชุมชน มีทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันทางวิชาการ

การรวมกลุ่มของชาวบ้านเปรียบในการฟื้นฟูทรัพยากรและชายฝั่งทะเลมาต่อเนื่องจนกระทั่งทุกวันนี้เกิดกลุ่มพัฒนาต่างๆ ในชุมชน ที่เชื่อมโยงกับการสร้างความยั่งยืนให้กับชุมชน ความเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนและชายฝั่งทะเลที่เป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน สามารถนำไปขยายผลทางนโยบาย สร้างพื้นที่ต้นแบบของการจัดการทรัพยากร โดยชุมชนมีส่วนร่วม และการขับเคลื่อนงานแบบเครือข่ายองค์กรประชาชนที่ร่วมมือกับภาครัฐ ในหลายระดับตั้งแต่ท้องถิ่นจนถึงระดับชาติ

๘.๔ ความยั่งยืนของเศรษฐกิจชุมชน

ทรัพยากรภายในชุมชนถูกบริหารจัดการจากชาวบ้าน จนทำให้ทรัพยากรต่างๆ มีจำนวนมากพอที่นำไปบริโภคและขายให้กับพ่อค้า จากตัวเลขที่ชาวบ้านเป็นคนเก็บข้อมูลเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ชุมชนเปร็ดไนสามารถประมาณการรายได้เป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจได้ ทั้งหมด ๗ ชนิด คือ หอยแครง ปูดำ ปูแสม การเพาะเลี้ยงปลาเก๋าและปลากะพง น้ำผึ้ง หอยจู้บแจ่ง และกุ้ง นอกจากนี้ยังมีทรัพยากรที่ใช้ในการดำรงชีวิตประจำวันของชาวบ้านซึ่งไม่ได้คิดออกมาเป็นมูลค่า เช่น ไม้ใช้สอยในป่าชายเลน หอยปากเป็ด หอยพอก ปลาที่จับได้จากธรรมชาติ เป็นต้น

นอกจากรายได้จากทรัพยากรโดยตรงแล้ว ภายในชุมชนเองยังสามารถแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครัวเรือน เช่น กลุ่มแม่บ้านได้ร่วมกันแปรรูปเป็นข้าวเกรียบสมุนไพร ซึ่งเป็นสินค้าที่สำคัญอีกอย่างของชุมชน

ข้อมูลเบื้องต้นพบว่าทรัพยากรบ้านเปร็ดไนสามารถสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจประมาณปีละ ๕๘,๑๑๕,๖๐๐ บาท ซึ่งถือว่าเป็นผลงานจากการรวมตัวปกป้องฟื้นฟูทรัพยากรป่าชายเลนและชายฝั่งทะเลขององค์กรชาวบ้านเปร็ดไนเป็นเวลากว่า ๑ ปี เช่นการปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชนว่าด้วยการจับปูแสมทำให้ทรัพยากรปูแสมเพิ่มปริมาณมากขึ้นในพื้นที่ป่าชายเลน

๘. ข้อเสนอจากชุมชนในค่านโยบาย และแนวทางการพัฒนา

๘.๑ ข้อเสนอระดับท้องถิ่น

- องค์กรรัฐในระดับท้องถิ่นควรช่วยสนับสนุนกิจกรรมของชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรทั้งในส่วนนโยบายที่รองรับและปัจจัยในการดำเนินการ
- องค์กรรัฐในระดับท้องถิ่นควรบรรจุแผนการจัดการทรัพยากรร่วมกับแผนการพัฒนาท้องถิ่นในแต่ละปี
- องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นควรยอมรับแผนการจัดการทรัพยากรในระดับท้องถิ่นและจัดกระบวนการนำเสนอแผนเข้าไปสู่ระดับท้องถิ่นเพื่อสร้างความเข้าใจให้กับชาวบ้านในชุมชน
- รัฐบาลควรให้การสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ในระดับเครือข่ายจังหวัดตราด ภาคตะวันออก เครือข่ายทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมภาคตะวันออก ๕ จังหวัด พร้อมทั้งสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการจัดการทรัพยากรในแต่ละพื้นที่

๘.๒ ข้อเสนอระดับประเทศ

- รัฐบาลควรออกกฎหมาย ในเรื่องรับรองสิทธิการใช้อำนาจของชุมชนจัดการทรัพยากรของชุมชนเอง บนพื้นฐานของความเชื่อมั่นว่าชุมชนมีศักยภาพในการ

จัดการป่าชายเลน ซึ่งต้องกระจายอำนาจให้ชุมชนเป็นเจ้าของทรัพยากร แบ่งปัน
อย่างเป็นธรรมและยั่งยืน โดยหน่วยงานภาครัฐมีส่วนร่วมให้มีการจัดใช้อย่าง
สมดุลพร้อมทั้งมีความหลากหลายทางชีวภาพ

- หน่วยงานหรือองค์กรของรัฐที่ต้องการให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนกับ
ชุมชน ควรคำนึงถึงหลักความสอดคล้องต่อความต้องการให้ความช่วยเหลือ
ควรยึดประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับเป็นหลัก และการสนับสนุนจะต้องไม่
นำไปสู่ความขัดแย้งหรือการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ภายในชุมชน
- สนับสนุนหรือให้ความร่วมมือกับชุมชน ในลักษณะความร่วมมือในเชิง
ประชาคม หาข้อตกลงร่วมกัน ให้สิทธิแก่ประชาชนในการเข้าไปมีส่วนในทุก
กระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้ของชุมชนในเวทีประชาคม จะทำให้เกิดความ
สอดคล้องระหว่างการปฏิบัติของชุมชนกับกฎระเบียบของรัฐ
- ชาวบ้านควรรับรู้และมีส่วนร่วมเกี่ยวกับโครงการต่างๆ ทั้งทำประชาคมและรับ
ฟังความคิดเห็น ชาวบ้านสามารถมีส่วนตัดสินใจ
- รัฐบาลต้องสนับสนุนให้ชุมชนจัดทำแผนการจัดการทรัพยากรทุกชุมชนเพื่อ
สร้างการพึ่งตนเองให้มีกรอบเวลาการจัดการอย่างชัดเจน และรัฐบาลควร
รับรองแผนการจัดทำฐานทรัพยากรและจัดการทรัพยากรในระดับท้องถิ่น ทั้ง
ระดับตำบล อำเภอ และจังหวัดเพื่อพัฒนาเป็นกฎหมายต่อไป
- รัฐบาลควรเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการคัดสรรบุคลากรที่มา
ทำงานร่วมกับชุมชน
- รัฐบาลควรจัดการศึกษาโดยพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นที่สอดคล้องกับภูมิปัญญา
ท้องถิ่นในชุมชนทั้งในระดับชุมชนและมหาวิทยาลัยโดยเน้นแนวคิดทางศาสนา
และจริยธรรม และรัฐบาลควรสนับสนุนให้ผู้ที่ผ่านการศึกษากลับมาทำงาน
ในชุมชน
- รัฐบาลต้องเฝ้าระวังความเสียหายที่เกิดจากนโยบายรัฐที่ส่งผลกระทบต่อความ
หลากหลายทางชีวภาพของท้องถิ่น

บรรณานุกรม

กรมป่าไม้ .การใช้ประโยชน์ด้านพืชอาหารจากป่าชุมชนป่าชายเลนบ้านเปร็ดใน จังหวัดตราด ส่วน
พัฒนานวนศาสตร์ชุมชน สำนักจัดการป่าชุมชน . กรมป่าไม้ .กรุงเทพฯ ,๒๕๔๐

กลุ่มบัณฑิตเกษตรก้าวหน้า.การเลี้ยงกุ้งทะเลแบบพัฒนา.กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.กรุงเทพฯ,
๒๕๓๐.

กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปร็ดใน องค์กรชาวบ้านเปร็ดใน .แผนจัดการป่าชายเลน
ชุมชนและทรัพยากรชายฝั่งบ้านเปร็ดใน . ตราด: ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชีย
แปซิฟิก.กรุงเทพฯ, ๒๕๔๕

กังสดาล อยู่เย็น.พลวัตรชุมชนบ้านเปร็ดในภายใต้แนวความคิดเศรษฐกิจพอเพียง. วิทยานิพนธ์
พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต.คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ,๒๕๔๔ .

พรทิพย์ หาผล.ความสามารถของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน : ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนบ้าน
เปร็ดใน ตำบลห้วงน้ำขาว อำเภอเมือง จังหวัดตราด.วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต .คณะ
สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

สื่อพลัง . ๕ ปีที่ผ่านมา..บ้านเปร็ดในยังมั่นคง .ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๓ กรกฎาคม-กันยายน . กรุงเทพฯ :
แปลน กราฟิก จำกัด . กรุงเทพฯ, ๒๕๕๑

ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก.ป่าชายเลนชุมชนบ้านเปร็ดใน ตำบลห้วง
น้ำขาว อำเภอเมือง จังหวัดตราด .กรุงเทพฯ : ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชีย
แปซิฟิก .กรุงเทพ , ๒๕๕๐

อานันท์ กาญจนพันธุ์.พลวัตรของชุมชนในการจัดการทรัพยากรสถานการณ์ในประเทศไทย.
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.กรุงเทพฯ, ๒๕๔๓.

เรียบเรียงโดย: นายปกรณ์ คงสวัสดิ์